

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

22e jaargang nr. 18

4 mei 1969

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58 t.n.v. Woord van de Week

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 7,50 per jaar
Overige landen f 12,50 per jaar
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

„Denkend aan de dood kan ik niet slapen”

In zijn gedicht „Insomnia” verbindt de dichter J. C. Bloem, uiterlijk haast onbewogen, het leven met de dood.

Hij schrijft:

Denkend aan de dood kan ik niet slapen,
En niet slapend denk ik aan de dood,
En het leven vliet gelijk het vlood,
En elk zijn is tot niet zijn geschapen.

Hoe onmachtig klinkt het schriel „te wapen”,
Waar de levenswil ten strijd mee noodt,
Naast der doodsklaroenen schrille stoot,
Die de grijsaards oproept met de knapen.

Evenals een vrouw, die eens zich gaf,
Baren moet, of ze al dan niet wil baren,
Want het kind is groeiende in haar schoot,

Is elk wezen zwanger van de dood,
En het voorbestemde doel van 't paren
Is niet minder dan de wieg het graf.

Met dit sonnet plaatst Bloem ons in de harde levensrealiteit.

Leven is een voorbestemd zijn voor de dood!
Misschien zou dit feit te dragen zijn als we de hoop mochten koesteren dat de dood niet zou komen voor het einde van onze dagen als we, moegestreden, ons gelaten zouden kunnen overgeven.

Maar Bloem herinnert er aan dat de doodsklaroenen zowel de grijsaards als de knapen oproepen, d.w.z. dat de dood voor ieder van ons misschien over twintig jaar of langer, maar misschien ook morgen of vandaag zal komen. Ondanks alle vooruitgang van de medische wetenschap hebben we daaromtrent geen enkele zekerheid.

In feite is het zo dat mensen altijd leven in het aangezicht van de dood.

Natuurlijk kan men deze gedachte van zich af proberen te schudden door zich intensief te wijden aan de duizenden levensactiviteiten.

Dat is een tactiek die we in zekere zin allemaal toepassen om de eenvoudige reden dat het leven onleefbaar wordt als we voortdurend aan de dood denken.

Het leven vraagt levenswil, vraagt het onuitputtelijk verlangen om aan het leven in zijn velerlei vormen te mogen blijven deelnemen.

Dit verlangen om te leven vinden we bij alle levende wezens, we ontmoeten het bij alle planten, dieren en mensen. We ervaren het als een vanzelfsprekendheid, als behorend bij ons bestaan.

En dat wellicht juist omdat we moeten leven in het aangezicht van de dood.

Want hoe we ons ook wijden aan het leven, de dood verdwijnt nimmer voor goed uit onze gezichtskring.

Hij kan, op ieder moment des levens, onze slaap komen verstoren.

Ik denk dat ieder van ons die eerste twee regels van Bloem kan meevoelen:

Denkend aan de dood kan ik niet slapen,
En niet slapend denk ik aan de dood.

Is ons dat niet allemaal eens overkomen? Of zal het ons straks niet overkomen?

En nu is het 4 mei.

De dag dat we de doden herdenken van de tweede wereldoorlog.

En daarmee doet een nieuw element zijn intrede in deze gedachtengang.

Spraken we tot nu toe over de dood, nu moeten we spreken over het feit dat mensen elkaar die dood voortijdig en opzettelijk aandoen. Tussen 1939 en 1945 zijn miljoenen mensen door mensenhand ter dood gebracht. En vaak op de meest afschuwelijke wijze.

een radio-uitzending van zondag 4 mei 1969

Thans verkrijgbaar:

Leszek Kolakowski

De hemelsleutel

f 10.90

De mens zonder alternatief

f 18.90

U kunt deze bestellen door storting of overschrijving op postrekening 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht;

N.B. De nederlandse vertaling van Traktat über die Sterblichkeit der Vernunft, verschijnt in september a.s.

U weet, zo goed als ik, wat er gebeurd is. Millioenen joden zijn in gaskamers omgebracht. En ook zigeuners. Millioenen militairen zijn gesneuveld. Mannen, vrouwen en kinderen hebben de dood gevonden onder de puinhopen van hun gebombardeerde huizen. In kampen van allerlei aard zijn duizenden mensen doodgemarteld, in Japan zijn tienduizenden mensen op afschuwelijke wijze omgekomen als gevolg van de eerste atoom-explosies.

De dood is niet alleen een onafwendbaar natuurgebeuren, hij is ook, en bijna even onafwendbaar, een wrede ondergang die mensen voor elkaar beramen.

In het licht van genoemde feiten dringt de ervaring van mislukking en schande zich ten sterkste aan ons op.

De geschiedenis van de mensheid is aan de ene kant een geschiedenis van grote en belangrijke daden, van ontwikkeling van wetenschap en cultuur, van ontplooiing van zedelijke en sociale motieven maar aan de andere kant, en niet minder nadrukkelijk, een geschiedenis van mislukking en schandaal, van cultureel en zedelijk verval, van sociale discriminatie, van menselijke wil tot vernietiging.

Wie vandaag in eerlijkheid wil herdenken zal de natuurlijke dood en de menselijke wil tot doden als uitgangspunt van het herdenken moeten nemen.

Vóór alles herdenken we het feit dat de mens aan de dood is gebonden en dat het ontorende van zijn geschiedenis is dat hij, in vele gevallen, zelf de oorzaak is van het sterven.

Elk zijn is tot niet zijn geschapen, dichte Bloem. Maar het is veel erger. De menselijke beschaving is tot nu toe zodanig geweest dat continu duizenden en miljoenen levende wezens op de meest wrede wijze vermaald werden tot een voortijdig en zinloos niet-zijn.

Wie niet de moed heeft dit onder ogen te zien

komt m.i. aan het werkelijk en eerlijk herdenken nauwelijks toe.

Wat willen we eigenlijk met dat steeds weerkerende herdenken?

Ik begrijp dat er velen in het land zijn die de behoefte gevoelen hun gevallen familieleden en vrienden te herdenken.

Zij zullen nauwelijks de officiële herdenkdagen van node hebben want dat herdenken voltrekt zich in de stilte van het menselijk hart dat immers geen officiële gelegenheden nodig heeft om toegewijd te kloppen.

Ik wil niet beweren dat dit persoonlijk herdenken niet ook op 4 mei kan plaats hebben, maar toch kan dat niet de reden zijn dat het officiële en collectieve herdenken is ingevoerd.

Men voelt het blijkbaar aan als een zaak van ons gehele volk.

Het is een nationale herdenking en verwacht wordt dat een ieder bereid is zich bij het herdenken te laten betrekken, de twee minuten stilte die worden betracht ontstaan doordat wij allen en gelijktijdig stil zijn.

Waarom?

Omdat we, ook als we geen persoonlijke verliezen hebben geleden, de vele doden willen herdenken die tengevolge van de tweede wereldoorlog zijn gevallen.

Om het haast theatraal te zeggen, we willen enkele ogenblikken medelijden met hen die nog, en werkelijk lijden, om hen die vielen.

En als ons dat niet gelukt willen we hen tenminste in stilte te kennen geven dat ook onze gedachten een ogenblik in toewijding zijn bij hun doden.

Herdenken is een riskante bezigheid!

Het is niet zo eenvoudig juist die twee minuten, vanavond om acht uur, in de stemming te zijn om tot een werkelijk herdenken te komen. Dan verlopen die twee minuten in een verwarrend en zinloos zwijgen. Hoevelen van ons is dat in de afgelopen jaren overkomen en hoevelen zal het vanavond overkomen?

Een ieder zal in eigen geweten moeten uitmaken of hij, als hij dit voelt aankomen, liever rustig thuis blijft of toch, op grond van een gevoel van solidariteit met anderen, aan een stille optocht wil deelnemen.

Wie alleen komt omdat zijn baantje of functie het hem niet veroorloven om weg te blijven is natuurlijk wel bezig om de zin van het herdenken uit te hollen.

Ook dat is een riskante kant van het herdenken, dat het uitgroeit tot een georganiseerd en geïnstitutionaliseerd herdenken waaraan je je alleen al voor je „fatsoen” niet meer kunt onttrekken. Ik vrees dat dit element ook in ons nationale herdenken reeds is binnengedrongen. Het is de prijs die we betalen voor de wil tot gezamenlijk herdenken.

Wie herdenken we?

Natuurlijk, als we persoonlijk familieleden of vrienden verloren hebben, dan herdenken we in

Over de menselijke waardigheid

Een vertaling van de beroemde rede van Pico della Mirandola door dr. J. Hemelrijk.

Deze prachtige uitgave mag in geen enkele humanistische bibliotheek ontbreken

56 pagina's — f 6,90

Bestellingen door storting of overschrijving van f 6,90 op postrekening 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht, met opgave van het bestelde.

de eerste plaats hen.

Maar in alle andere gevallen?

Om een vraag te stellen: herdenken we alleen de gevallen vrienden of ook de gevallen vijanden?

Herdenken we de gevallen Nederlanders, Russen en Amerikanen of ook de gevallen Duitsers? Of zijn er wellicht al onder ons die op grond van de huidige politieke tegenstellingen de gevallen Russen ook maar zouden willen vergeten?

Laat ons goed weten wat we gaan doen. Wie in een gevoel van algemene welwillendheid zegt: natuurlijk die gevallen Duitsers herdenken we ook, die moet wel beseffen dat we dan ook bepaalde uitgesproken oorlogsmisdadigers gedenken.

Zullen we maar eerlijk zeggen dat dat teveel gevraagd is?

Wat psychisch haalbaar is, is dat we naamloos de miljoenen herdenken die als gevolg van de menselijke wil tot vernietiging in of door de tweede wereldoorlog zijn omgekomen en vooral dat we onszelf proberen te doordringen van het feit dat we zelf mede-schuldig zijn aan dat absurde schandaal. Indien we er toe komen bij name te herdenken dan is het vanzelfsprekend dat we ons degenen voor ogen trachten te halen die ons op de een of andere wijze dierbaar zijn. Herdenken moet, wil het zinvol blijven, ook een psychisch haalbare kaart zijn.

In het algemeen herdenken zou ook de gedachte een plaats mogen vinden hoe gemakkelijk de vernietiging triomfeert over de opbouw. Het is dezelfde dichter Bloem die dit in een kort gedicht voor het monument op de Grebbeberg heeft vastgelegd.

Daar staat, in steen gebijtd:

Vijf dagen — en de vrijheid ging verloren.

Vijf jaren — en eerst toen werd zij herboren:

Zo moeizaam triomfeert gerechtigheid...

Aan dit besef zij deze grond gewijd.

Indien ons herdenken uitgaat van de gedachte aan de dood en vooral van de gedachte dat het veelal juist de mens is die de dood veroorzaakt dan zou als een reflectie daarop misschien de gedachte aan ons kunnen ontspringen hoe absurd en onvolkomen onze menselijke samenleving tot nu toe is, juist omdat het wrede oorlogsgeweld er zo'n voorname plaats in inneemt.

En dat niet alleen tot de tweede wereldoorlog welker verschrikkelikheden wij vandaag gedenken maar ook daarna, ook nu en op dit ogenblik, nu opnieuw volkeren, verschrikkelijker gewapend dan ooit, tegenover elkaar staan.

Wie zich daarvan afmaakt met een goedkoop: ach, dat gebeurt immers nooit, pleegt in zijn herdenken bij voorbaat verraad aan hen die vielen. Zij zijn immers gevallen omdat we tussen de eerste en tweede wereldoorlog ons voortdurend in slaap hebben laten sussen door hen die ook toen wisten dat het „toch nooit zou gebeuren”. Herdenken van gevallen zou dan ook moeten uitlopen op het vaste voornemen er keihard aan mee te werken opdat het inderdaad nooit meer zal gebeuren.

En dat niet in schone praatjes maar in een keiharde vredespolitiek die, opgebouwd uit verantwoordelijkheidsgevoel en de moed om risico's te dragen, in fantasie en nuchterheid, tot daden voert die ooit werkelijk vrede zullen brengen.

Een vrede die Amerikanen, Duitsers, Russen en Chinezen zal insluiten omdat wij het willen.

Zijn wij, vraag ik me af, bereid in dit klimaat vanavond te herdenken?

In het herdenken zullen we eerst, als we ons zo instellen, de zucht van bevrijding vinden, die Bloem inademde toen hij, nog in de mei-dagen van 1945, het prachtige gedicht „Na de Bevrijding” schreef.

Want dat mogen en moeten we ook herdenken: onze herwonnen vrijheid. En dat in de onbuigzame wil deze niet meer verloren te laten gaan. Althans niet voor het moment dat de dood onze ogen dichtdrukt. Een vrijheid die niet alleen niet verloren mag gaan door een overweldigder van buiten maar evenmin door onze eigen onvolmaakte onderlinge gedoe.

Zullen in de toekomst niet opnieuw miljoenen voor herstel van vrijheid moeten vallen dan zullen we nu stoutmoediger, eerlijker en toegewijder met de vrijheid moeten omgaan.

Want hoe verder de tweede wereldoorlog van ons weg raakt hoe groter het gevaar dat we niet meer zullen beseffen wat we kunnen verliezen. Ook Bloem wist dit reeds in zijn volgend gedicht: Schoon en stralend is, gelijk toen, het voorjaar, Koud des morgens, maar als de dagen verder Opengaan, is de eeuwige lucht een wonder Voor de geredden.

In 't doorzichtig waas over al de brake Landen ploegen weder de trage paarden Als altijd, wijl nog de nabije verten Dreunen van oorlog.

Dit beleefd te hebben, dit heellijfs uit te Mogen spreken, ieder ontwaken weer te Weten: heen is, en nu voorgoed, de welhaast Duldloze knechtschap.

Waard is het, vijf jaren gesmacht te hebben, Nu opstandig, dan weer gelaten, en niet Eén van de ongeborenen zal de vrijheid Ooit zo beseffen.

H. Lips

LI-HUN-TJI

(Het verhaal van de afgescheiden ziel, door Tsj'en Juan-joe, 2e helft 8e eeuw)

Een mooi meisje, Tj'ièn-niang (later als Tj'ièn-nu bekend), volgt haar geliefde, Wang Tsjow, van haar geboorteplaats Heng-tsjow naar de verre provincie Se-tsj'wan. Ze wonen daar idyllisch gedurende vijf jaar en kregen twee zonen. Tenslotte krijgt Tj'ièn-niang berouw en keert met Wang Tsjow naar Heng-tsjow terug. Daar blijkt dat Tj'ièn-niang al de tijd niet van huis geweest was, maar ziek en bewusteloos in het huis van haar ouders gelegen heeft... De teruggekeerde ziel verenigt zich weer met het in Heng-tsjow achtergebleven lichaam. Wat twee scheen, was in wezen één.

Latere dichters en denkers hebben herhaaldelijk dit verhaal geciteerd. Zo vroeg Zen-meester Woe-tsoe Fa-jen (1024-1104) aan een monnik: „Toen Tj'ièn-nu van haar ziel gescheiden was, wat was toen de ware Tj'ièn-nu?”

Een andere Zen-meester, Woe-men (1184-1260), zegt hierover: „Indien men met betrekking tot dit probleem tot de diepste waarheid wil doordringen, moet men bedenken, dat het uit een zaadje voortkomen en weer in een zaadje binnengaan is als het overnachten in een herberg. Wanneer dit nog niet duidelijk voor u is, ren dan niet in verwarring heen en weer. Wanneer aarde, water, wind en vuur plotseling uit elkaar springen, gaat het met uw lichaam als met de poten van de krab die in heet water valt. Zeg op zo'n moment niet, dat ik u niet gewaarschuwd heb.”

De wimpel en de wind

Toen patriarch Hwei Neng de tempelwimpel had gehesen discussieerden twee monniken hierover. De een zei: „De wimpel beweegt”. „Neen”, zei de ander, „de wind beweegt”. Zo gingen ze geruime tijd door maar kwamen niet tot een oplossing. De patriarch sprak: „Het is noch de wind noch de wimpel die beweegt. Het is jullie bewustzijn dat beweegt”. De twee monniken huiverden (van hun waaiend bewustzijn).

Woe-men zegt hierover: „Het is niet de wind die beweegt; het is niet de wimpel die beweegt; het is niet het bewustzijn dat beweegt. Waar vinden we de patriarch? Indien men dit probleem doorgrond heeft, dan zal men beseffen, dat de twee monniken ijzer kochten maar goud ontvingen. Beide zijn hen niet tot nut. De patriarch heeft

zich uit vriendelijkheid niet kunnen inhouden en heeft zich daardoor tot een misstap laten verleiden.”

Wie zijn de anderen?

Meester Jen van de Oostelijke Berg (= Woe-tsoe Fa-jen 1024-1104) sprak: „Zelfs Sakyamoeni en Maitreya zijn de slaven van anderen. Wie zijn nu die anderen?”

Woe-men zegt hierover: „Wanneer men dit begrip „anderen” doorziet en ten volle doorgrondt, is het alsof men op een kruispunt tegen zijn dierbare opa opbotst. Men hoeft niet aan een derde te vragen, wie hij is en wie hij niet is.”

In een bekend vers uitgedrukt:

Andermans boog — men spanne hem niet!
Andermans paard — men berijde het niet!
Andermans gebreken — men bespreke ze niet!
Andermans zaken — men mengt er zich niet!

The sickest joke on earth

De bom op Hirosjima heette „Little Boy”
Verdomd als het me niet vertedert
(and what is in a name wanneer je weet
dat Paracelsus Bombast heette van zijn
voornaam?)

Bescheiden suggestie voor latere ministeries van cultuur en oorlog voor als er nog eens ergens één valt (per ongeluk, oh sorry, hoor) en er zijn dan nog dichters over die nog wel leven maar bijvoorbeeld voornamelijk als proefstations voor leukemie met alle varianten (geweldig toch zo rijk als de natuur kan zijn zo nu en dan) laat ze dan maar werken — laat ze gerust óók maar eens werken al die uitvreter — laat ze dan bijvoorbeeld namen verzinnen als
Little Boy
of: Bloodless Baby.

Uit: Ellen Warmond
Geen bloemen
Geen bezoek
Uitg. Querido.

Radiolezingen:

Zondag 11 mei 1969 — 9.45-10.00 uur: Chr. Hennekes: Echt leven.